

บทที่ 4

การปรับตัวทางวัฒนธรรมของโปงลางสะออน

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของวงดนตรีพื้นบ้านโปงลางมาเป็นวงโปงลางสะออน

1. ปัจจัยทางเทคโนโลยี

ปัจจุบันการแสดงโปงลางมีอุปกรณ์การแสดงที่ทันสมัยเข้ามา เพื่อเพิ่มความสะดวกรวดเร็วเข้าใจ และสนุกสนาน ให้กับผู้ชมต่าง ๆ มากมาย จากเดิมที่มีการใช้เครื่องดนตรีที่มีเสียงเบา แต่ทุกวันนี้ก็ได้นำเอาเครื่องมือทางอิเล็กทรอนิกส์เข้ามาช่วย ทำให้เกิดการบรรเลงแบบการใช้ไฟฟ้าเข้ามาช่วยระบบแสงเสียงนั้น สมัยก่อนการแสดงโปงลางตอนกลางคืนจะใช้ขี้ได้ หรือที่เรียกว่า ไฟกระบอง (เปลื้อง ฉายรัศมี , สัมภาษณ์) จากนั้นพัฒนามาเป็นตะเกียงเจ้าพายุ และเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ระบบเสียงก็ไม่เบาใจ มีเพียงลำโพงฮอร์น 1 คู่ ไมโครโฟน 1 ตัว แต่ปัจจุบัน วงโปงลางมีระบบเสียงเหมือนวงดนตรีสากลทั่วไป มีลำโพงทั้งเสียงทุ้มแหลม เครื่องขยายเสียง หลายพันวัตต์ วางเรียงกันหลายชั้น ชุดไมโครโฟนหลายสิบตัว มีไฟหลายสีกะพริบ ระเบียบระดับ และมีทั้งเพลงลูกทุ่ง ลูกกรุง และเพลงตามสมัยนิยม

2. ปัจจัยทางสังคม

วงโปงลางในภาคอีสานมีโอกาสที่จะได้พบปะสังสรรค์ หรือ ชมผลงานการแสดง ซึ่งกันและกัน ถ้าวงใดแสดงดี มีการทุ่มทุนปรับแต่งวงโดยใช้เทคโนโลยี ก็จะได้รับคามนิยมสูง วงอื่น ๆ ที่ได้เห็นก็จะเอาเป็นแบบอย่าง เพื่อที่จะได้เอาไปปรับปรุงวงของตน หรือสังกัดของตนให้ดีขึ้นบ้าง วงโปงลางที่มีชื่อเสียงในปัจจุบันก็มีหลายวงที่ทำเป็นอาชีพ เช่น วงหนุ่มมะพร้าวหัวสาวดอกคูณ วงพินแคน แคนอีสาน วงหนุ่มภูไท วงเทิดภูไท เป็นต้น

3. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของหมู่บ้านและประเทศชาติในปัจจุบันเป็นระบบการแลกเปลี่ยนโดยการใช้เงินเป็นปัจจัยสำคัญ ทำให้การดำเนินงานของอาชีพนักดนตรีกลายเป็นธุรกิจครบวงจร คือมีสำนักงานรับงาน มีนายทุนให้การสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง โดยหวังผลจากการโฆษณาสินค้า หรือผลตอบแทนจากการลงทุนจากการบริการการแสดง จึงต้องขยายออกไปเพื่อผลทางธุรกิจในช่วง ที่ว่างจากการแสดงหรือหมดงานตามบ้าน วงโปงลางจะออกเดินสายแสดงตามหมู่บ้านของคนอื่น โดยจะเก็บค่าผ่านประตู เพื่อที่จะเข้าไปชมการแสดงวงโปงลาง การแสดงโปงลางจึงเปลี่ยนจากการแสดงเพื่อความบันเทิงมาเป็น การแสดงเพื่ออาชีพ หรือการแข่งขันกันด้านอาชีพในรูปแบบความบันเทิงกึ่งธุรกิจเพื่อเงินรางวัล (เปลื้อง ฉายรัศมี , สัมภาษณ์) สภาพสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่ออาชีพของชาวอีสาน ชาวอีสานส่วนใหญ่ยังมีอาชีพในการทำนาเป็นหลักอยู่ หลังจากหมดฤดูทำนาจะทำอาชีพรองซึ่ง

ได้แก่ รั้วข้าง ซ่างไม้ ซ่างเหล็ก หรือซ่างฝีมือต่าง ๆ ชาวอีสานส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะคนหนุ่มสาว ก็จะอพยพไปทำงานในกรุงเทพฯ การจักสานอุปกรณ์เครื่องใช้ เช่น แห อวน สวิง ตะกร้า ฯลฯ ปัจจุบันจะทำน้อยลง เนื่องจากเครื่องใช้เหล่านี้ ทำจากโรงงานมาจำหน่าย และ ใช้แทนหัตถกรรมพื้นบ้านเหล่านี้ ส่วนข้าราชการหรือผู้มีเงินเดือนเป็นรายได้ประจำส่วนใหญ่ก็เพียงปลูกผักสวนครัวเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น ส่วนพวกคนตรีพื้นบ้าน ไปกลางส่วนใหญ่จะมีอาชีพเสริมอย่างอื่น ไปด้วย ซึ่งอาชีพเสริม มักเกี่ยวกับอาชีพหลักที่ทำอยู่ เช่น นายทุนที่เป็นหัวหน้างาน หรือบ้านพัก นักดนตรีเหล่านี้ ก็จะมีเครื่องขยายเสียงสำหรับไว้บริการในสังกัดสำนักงานของตน พวกนักดนตรีหรือศิลปินส่วนหนึ่งจะยึดการแสดงเป็นอาชีพ โดยเมื่อหมดงานเทศกาลแล้วก็แสดงตามหมู่บ้าน และเก็บค่าผ่านประตูเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวันแทนอาชีพทำนาแบบดั้งเดิม การได้รับความนิยมของวงโปงลางมีอิทธิพลที่เข้ามามีส่วนร่วมต่าง ๆ ด้วยกระแส วัฒนธรรมต่างชาติได้หลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทยของเราอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการคมนาคม การสื่อสารสะดวกรวดเร็วตามยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งทำให้มีผลต่อเครื่องดนตรีออกต่อสู่มวลชน และมีผลทำให้การแสดงวงดนตรีโปงลางพื้นบ้านอีสานมีอิทธิพลต่าง ๆ เช่น ความแตกต่างของ วงโปงลาง ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมต่างชาติ อิทธิพลทางวัฒนธรรมของชาวต่างชาติที่มีผลต่อเครื่องดนตรี เครื่องดนตรีที่ใช้ในการบรรเลงดนตรีพื้นบ้านอีสานเป็นเครื่องดนตรีท้องถิ่นซึ่งได้แก่ พิณ แคน โปงลาง แต่เครื่องดนตรี ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของต่างชาติจะใช้ กีตาร์ คีย์บอร์ด เซ็ก โซ โฟน เล่นบรรเลงแทนในปัจจุบันก็มักจะเห็นได้ตามงานต่าง ๆ และได้รับความนิยมชมชอบพอสมควร ซึ่งอาจจะทำให้เครื่องดนตรีดังกล่าว ถูกทอดทิ้งอิทธิพลทางวัฒนธรรมของชาวต่างชาติที่มีผลต่อการแสดงพื้นบ้านอีสานวงดนตรีโปงลาง ปัจจุบันการแสดงที่เป็นศิลปะพื้นบ้านจะใช้เทคโนโลยีจากอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างชาติมาใช้และเกิดการยอมรับของผู้ชมการแสดง ได้แก่ วงดนตรีพื้นบ้าน หมอลำเรื่องต่อกลอนลำเพลินลำซิ่ง ต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งลิเกในปัจจุบันยังใช้กลองซุด ใช้ระบบไฟแสงสีเหมือนการแสดงคอนเสิร์ตของชาวต่างชาติ ซึ่งอาจจะทำให้คิดเป็นนิสัยที่หลงไหล แสง สี เสียง และลิ้มค่านิยมวัฒนธรรมของชาวไทยก็อาจเป็นได้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของต่างชาติที่มีค่าความภูมิใจความรักหวงแหนใน เพลงพื้นบ้าน จะสังเกตุดูเห็นได้โดยทั่วไปว่าคนไทยไม่นิยมการซื้อเทปวีดีโอเพลงพื้นบ้าน หรือ แม้แต่เครื่องดนตรีพื้นบ้านก็ยังไม่ค่อยถือไปมา เมื่อเปรียบเทียบกับกีตาร์หรือเครื่องดนตรีสากล อื่น ๆ ส่วนเพลงพื้นบ้านนั้นที่พอได้รับความสนใจจากคนบ้างก็จะต้องเป็นเพลงที่มีการประยุกต์เป็นเพลงลูกทุ่ง หรือเพลงลูกกรุงที่มีเครื่องดนตรีสากลมาบรรเลงอยู่ด้วย และมีทำนองสลับกันระหว่างทำนองสากลเป็นส่วนใหญ่ ส่วนที่เป็นทำนองพื้นบ้านแท้ ๆ นั้นยากที่จะได้รับความนิยม

การผสมผสานทางวัฒนธรรมการแสดง

วงโปงลางสะออน ได้ก่อกำเนิดเกิดขึ้นจากวงดนตรีพื้นบ้านเล็ก ๆ ที่มีสมาชิกเพียง 3 – 4 คน ซึ่งแสดงดนตรีและรำพื้นบ้านอย่างเดียว ต่อมาเริ่มพัฒนาการแสดงโดยการแสดงเพลงสตริง เพลงสากลด้วยเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานที่มี เพิ่มมุขตลกเพื่อให้การแสดงเกิดความสนุกสนานและแปลกใหม่ ทำให้มีสมาชิกในวงทั้งนักดนตรีและนักแสดงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การแสดงก็มีการเพิ่มเครื่องดนตรีสากลบางชิ้น เพิ่มชุดการแสดงให้มากขึ้น จัดลำดับรูปแบบการแสดงที่กระชับ ไม่ซับซ้อน มีการนำเพลงที่แต่งขึ้นโดยบริษัทอาร์สยามมาร้องกันรายการ และแสดงมุขตลกใหม่ ๆ ที่ทันต่อยุคสมัยและเหตุการณ์ในปัจจุบัน วงโปงลางสะออนจึงได้รับความนิยมขึ้นชอบจากผู้ชมทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ

วงโปงลางสะออนได้มีการผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานกับวัฒนธรรมกึ่งสากล ทั้งในด้านดนตรีพื้นบ้านอีสาน นาฏศิลป์ และการแสดงสด ดังนี้

1. ด้านดนตรีพื้นบ้านอีสาน วงโปงลางสะออนมีการนำเอาเครื่องดนตรีสากล คือ กลองชุดและเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ มาใช้บรรเลงผสมผสานกับเครื่องดนตรีโปงลางแบบดั้งเดิม และตัดเครื่องดนตรีของวงโปงลางแบบดั้งเดิมบางชิ้นออก คือ กลองอีสาน ซออีสาน กลองตุ้ม ฉิ่ง ฉาบ กับแก้ว ส่วนลายเพลงที่ใช้บรรเลงนั้นได้ใช้ลายเพลงแบบวงโปงลางดั้งเดิม
2. ด้านนาฏศิลป์ วงโปงลางสะออนได้ปรับรูปแบบการแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสานแบบดั้งเดิมให้มีความกระชับ รวดเร็ว และมีการประดิษฐ์ท่าทางการแสดงประกอบมุขตลกที่แปลกใหม่ โดนใจผู้ชม สร้างความตลกขบขันได้เป็นอย่างดี แต่ในขณะเดียวกันทำรำประกอบการแสดงที่เป็นแบบดั้งเดิมก็ยังอนุรักษ์ไว้ เช่น ลีลาการคิดไหวซอง ทำรำประกอบการแสดงพื้นบ้านอีสานชุดต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้องค์ประกอบอื่นๆ เช่น การแต่งหน้า แต่งผม เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับ วงโปงลางสะออนก็ได้คิดออกแบบ ประยุกต์สร้างสรรค์ให้มีความแปลกใหม่ขึ้นแต่ยังคงอิงความเป็นพื้นบ้านอีสานอยู่ ได้แก่ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายมีการใช้ผ้าพื้นเมืองอีสานผสมกับพื้นสีพื้นทั่วไป ออกแบบเครื่องแต่งกายในลักษณะแบบพื้นบ้านอีสานผสมผสานกับแบบสมัยใหม่ เลือกใช้เครื่องประดับให้เหมาะสมกับเครื่องแต่งกายแต่ละชุด และมีการออกแบบการแต่งหน้าและการแต่งผมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง
3. ด้านการแสดงบนเวที วงโปงลางสะออนได้จัดรูปแบบการแสดงในลักษณะเป็นการแสดงสดเพิ่มขึ้นมาจากรูปแบบการแสดงแบบดั้งเดิม โดยนอกจากจะจัดการแสดงตามรูปแบบการแสดงพื้นบ้านอีสานดั้งเดิมแล้ว ยังมีการเพิ่มช่วงการแสดงมุขตลก และการร้องเพลงประกอบการเต้นที่สร้างความบันเทิงและความประทับใจให้กับผู้ชม รวมทั้งการให้ผู้ชมได้มีส่วนร่วมด้วย

ในสมัยปัจจุบัน

การบรรเลงรวมวงของวงโปงลางพัฒนาการบรรเลงให้มีเสียงที่คมชัดคือ มีการบรรเลงแบบการคิดสายเดี่ยว

เพลงที่ใช้บรรเลงในวงโปงลางมีเนื้อเพลงที่ชัดเจนขึ้น และตายตัวโดยจะเห็นได้จากการบรรเลงแบบเพลง “น้ำโดนตาด” จะมีการบรรเลงออกเดี่ยวออกเป็นอย่างละสองรอบ โดยเพลงจะมีทำนองเล่นซ้ำๆ กันเป็นลักษณะการบรรเลงลือกกันของแต่ละเครื่องดนตรี

มีวงจระเข้เล็กทรอนิกส์ เครื่องขยายเสียง และเครื่องไฟฟ้าเข้ามาช่วย

ในวงโปงลางมีการพัฒนานับได้เสียงครบทั้ง 7 เสียงเป็นแบบบันไดเสียงไมเนอร์ คือ มีเสียงตามบันไดเสียงคีย์ ซี ไมเนอร์

ในวงโปงลางบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีครบทุกกลุ่ม คือ ดี ดี ดี เป่า

การแสดงโปงลางมีผลต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น และทำให้นักเรียนเป็นนักดนตรีที่เล่นเป็นอาชีพมากขึ้น

การแสดงในวงโปงลางครบทุกรูปแบบ มีทั้งแสง สี เสียง

การแสดงของวงโปงลางได้รับอิทธิพลดนตรีทางตะวันตกมากขึ้นจึงทำให้วัฒนธรรมเสื่อมถอยลง

ในสมัยปัจจุบันในวงโปงลางผู้ตีโปงลางนิยมเล่นคนเดียวต่อหนึ่งสายทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเวลาและสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ

ปัจจุบันในวงโปงลางใหญ่ของกลายเป็นการคิดเพื่อการแสดงและเปลี่ยนจากผู้ชายเป็นผู้หญิง และให้ผู้ชายคิดพิณเบส แทน โหซองและเสียงของพิณเบสที่ได้เสียงจะกระชับหนักแน่นกว่า โหซอง โดยใช้เครื่องขยายเสียงเข้ามาช่วย

ปัจจุบันเสียงของโปงลางได้พัฒนาเป็น 7 เสียงและมีเครื่องเสียงมีระดับเสียงต่าง ๆ มากมาย (ทูลทองใจ ซึ่งรัมย์ , สัมภาษณ์)

วงโปงลางสะออน ได้ปรับเปลี่ยนองค์ประกอบการแสดง ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านการแสดง วงโปงลางสะออนได้นำชุดการเต้นประกอบเพลงร้อง ที่มีแดนเซอร์เข้ามาผสมผสานกับชุดการแสดงของวงโปงลางแบบดั้งเดิม

2. องค์ประกอบด้านรูปแบบการแสดง วงโปงลางสะออนได้มีการจัดลำดับรูปแบบการแสดงที่เริ่มตั้งแต่การเปิดวงจนจบการแสดงที่มีรูปแบบคล้าย ๆ แบบเดิม แต่มีหัวหน้าวงซึ่งรับหน้าที่หลายบทบาทเป็นพิธีกรดำเนินรายการการแสดง เพิ่มการค้นรายการโดยการร้องเพลงทั้งซ้ำ

และเร็วประกอบการเดินสลับกับชุดการแสดงหลักเป็นระยะ ๆ และมีการแสดงมุกตลกที่ประทับใจผู้ชมคนดูได้อย่างมาก

3. องค์ประกอบด้านเพลงที่นำมาใช้ การนำเพลงมาใช้ในการบรรเลงประกอบการแสดงของวงโปงลางสะออนนั้น นอกจากจะใช้เพลงของวงโปงลางแบบดั้งเดิมแล้ว ยังมีการสอดแทรกการร้องเพลงสมัยใหม่ด้วย

3. ด้านเครื่องแต่งกาย วงโปงลางสะออนได้ประดิษฐ์และตกแต่งเครื่องแต่งกายอิงแบบพื้นบ้านอีสาน โดยใช้ผ้าพื้นบ้านผสมผสานกับผ้าสีทั่วไป ซึ่งเป็นการนำเอาเครื่องแต่งกายในรูปแบบสร้างสรรค์ เครื่องประดับนั้นใช้ทั้งเครื่องเงินและเครื่องทอง และใช้ดอกไม้ประดับศีรษะ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับเครื่องแต่งกายและชุดการแสดงด้วย

จะเห็นว่า วงโปงลางสะออนได้ปรับเปลี่ยนองค์ประกอบต่าง ๆ ของการแสดง ทั้งในด้านการแสดง ด้านรูปแบบการแสดง ด้านเพลงที่นำมาใช้ และด้านเครื่องแต่งกาย โดยอาศัยหลักการเปลี่ยนแปลงและการจัดรูปแบบ และมีการนำเอาเทคโนโลยีมาประกอบการแสดงและปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้เข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบัน ซึ่งมีผลต่อการปรับปรุงการแสดงให้เกิดความทันสมัยและให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค

วงโปงลางสะออนได้ถ่ายทอดและเผยแพร่ผลงานการแสดงแบบพื้นบ้านอีสานให้คนทั่วไปได้รับทั้งความรู้และความบันเทิงเกี่ยวกับการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสาน ถึงแม้จะมีการประยุกต์ดัดแปลงรูปแบบและองค์ประกอบการแสดงให้มีความทันสมัยและแปลกใหม่ไปบ้าง แต่หัวใจสำคัญของการแสดงของวงโปงลางสะออนก็เพื่อนำเสนอความเป็นพื้นบ้านของอีสานแบบประยุกต์ ทั้งดนตรี เพลง ชุดการแสดง และการแต่งกาย ทำให้ผู้ชมซาบซึ้งในอรรถรสของดนตรีและการแสดงแบบพื้นบ้านอีสานแบบประยุกต์ที่สามารถจรรโลงจิตใจ และสร้างความบันเทิงอย่างมีคุณค่า ปลุกจิตสำนึกให้คนทั่วไปนิยมชมชอบในศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เป็นการส่งเสริมให้คนทั่วไปได้ตระหนักในความสำคัญของดนตรีและการแสดงพื้นบ้านในฐานะที่เป็นศิลปวัฒนธรรมประจำชาติอีกแขนงหนึ่งที่ควรสืบทอดและบำรุงรักษาไว้ให้คงอยู่คู่ชาติไทยต่อไป